

Salīdzinājuma konstrukcijas latviešu valodā

Comparison constructions in Latvian

Laura Rituma, Gunta Nešpore-Bērzkalne, Baiba Saulīte,

Lauma Pretkalniņa

Matemātikas un informātikas institūts, Latvijas Universitāte

Raiņa bulvāris 29, Rīga, LV-1050, Latvija

E-pasts: laura.rituma@lumii.lv, gunta.nespore@lumii.lv,

baiba.valkovska@lumii.lv, lauma.pretkalnina@lumii.lv

Rakstā latviešu valodas salīdzinājuma konstrukcijas apskatītas atbilstoši tipoloģiskajā valodniecībā izmantotajai konstrukciju klasifikācijai gradācijas salīdzinājuma, pielīdzinājuma un vienlīdzības konstrukcijās. Katrā konstrukciju veidā parādīti latviešu valodā izmantotie valodas līdzekļi, noteiktas konstrukcijas sastāvdaļas un tām raksturīgie iezīmētāji. Latviešu valodā pamatā tiek izmantotas konstrukcijas ar salīdzinājuma partikulu un tās tiek realizētas gan vienkāršā, gan saliktā teikumā, turklāt vienkāršā teikumā tiek izmantota arī konstrukcija ar prievārdu *par*. Pētījumā secināts, ka ir viegli nošķirt gradācijas salīdzinājuma konstrukcijas, bet ir grūtības šķirt pielīdzinājuma un vienlīdzības konstrukcijas, jo latviešu valodai raksturīgie formālie rādītāji *tik*, *tikpat*, *tāpat*, *tāds pats* tiek izmantoti, lai norādītu uz vienlīdzību abu veidu konstrukcijās. Rakstā parādītas arī retāk izmantotas konstrukcijas, kas izsaka salīdzinājumu, kā arī dažas konstrukciju variācijas vecākā valodā.

Atslēgvārdi: salīdzinājuma konstrukcija; gradācijas salīdzinājuma konstrukcija; pielīdzinājuma konstrukcija; vienlīdzības konstrukcija; salīdzinājuma palīgteikumi; valodu tipoloģija.

Ievads

Salīdzinājuma konstrukcija ir konstrukcija, kas izsaka divu parādību salīdzinājumu uz kopīgas pazīmes pamata un vērtējumu, vai parādības ir līdzīgas vai atšķirīgas (Porīte, Blinkena 1962, 377; Rituma 2014):

- (1) *Tagad īru attieksme pret cittautiešiem ir daudz pozitīvāka nekā pirms diviem trim gadiem.* (Šeit un turpmāk piemēri, ja nav norādīts citādi, ir no „Latviešu valodas sintaktiski marķētā korpusa” (Rituma et al. 2024; turpmāk tekstā – LVTB).)
- (2) *Viņš bija tievs, garš un viegls kā pūciņa [..]*

Latviešu valodniecībā šo konstrukciju nosaukšanai pamatā lietots viens termins – *salīdzinājuma konstrukcija* (Ozols 1961, 382–397; Porīte, Blinkena 1962, 377–381; Beitiņa 2009, 50), kuru visbiežāk attiecina uz salīdzinājuma izteikšanu vienkāršā

teikumā, un nav precizēts, vai šo terminu un ar to saistītos jēdzienus var attiecināt arī uz salīdzinājuma izteikšanu saliktā teikumā, t. i., ja salīdzinājuma konstrukcija pārsniedz vienas teikuma daļas robežas, piem.:

(3) *Balsis skan tā, it kā es atrastos lielā flīzētā telpā.*

Līdz šim latviešu valodniecībā vairāk uzmanības pievērsts salīdzinātājdaļas jeb standarta sintaktiskajai funkcijai (Lokmane 2002; 2013, 756–757), salīdzinājuma saikļu / partikulu jeb standarta iezīmētāju lietojumam (Jankevics 1967; Miķelsone 1982; Blinkena 2009) un atsevišķiem salīdzinājuma palīgteikumu veidiem (Lepika 1962, 720–729; Kalnača, Lokmane 2021, 528–530) (plašāk par salīdzinājuma konstrukciju raksturojumu latviešu valodniecībā sk. Rituma 2014). Tāpat raksturotas dažādas semantiskās nianšes, kad salīdzinājums izsaka līdzību un kad norāda uz atšķirību (Ozols 1961, 388–391; Rituma 2014).

Šajā rakstā aplūkota iespēja salīdzinājuma konstrukcijas šķirt sīkāk pēc salīdzinājuma konstrukciju (angl. *comparison construction*) klasifikācijas, kas lietota valodu tipoloģiskajos pētījumos (Haspelmath, Buchholch 1998; Stassen 2013; Rett 2013; Haspelmath 2017 u. c.), ņemot vērā teikumā realizētās konstrukcijas sastāvdaļas, konstrukciju struktūru un izmantotos valodas līdzekļus.

Klasifikācijas pamatā ir Rasela Ultana (*Russel Ultan* 1972), Paula Kenta Andersena (*Paul Kent Andersen* 1983) un Leona Stasena (*Leon Stassen* 1985) pētījumos piedāvātā salīdzinājuma konstrukciju klasifikācija, kuras galvenie tipi un izplatība valodās raksturota „Tiešsaistes pasaules valodu struktūras atlantā” (Stassen 2013). Terminu *salīdzinājuma konstrukcija* (angl. *comparative construction*) šai gadījumā attiecina tikai uz tiem salīdzinājumiem, kas norāda, ka divu referentu kopīgā pazīme tiem piemīt katram atšķirīgā mērā (kā (1) piemērā). Klasifikāciju vēlāk attīstīja un papildināja arī Martins Haspelmaths (*Martin Haspelmath*) un Oda Buhholca (*Oda Buchholz*) (1998) pētījumā par pielīdzinājuma (angl. *similative construction*) un vienlīdzības konstrukcijām (angl. *equative construction*), kurā konstrukciju raksturojumā izmantoti tie paši konstrukcijas struktūras komponentu jēdzieni un terminoloģija, kas lietota salīdzinājuma konstrukciju raksturojumā (par konstrukcijas komponentiem sīkāk 1. nodaļā). Latviešu valodā tas ir aktuāli, jo līdzšinējais konstrukciju raksturojums latviešu valodas pētījumos nepiedāvā klasifikāciju, kurā izmantotie kritēriji ļautu raksturot plašo konstrukciju klāstu salīdzinājuma izteikšanai gan vienkāršā, gan saliktā teikumā, un minētajos tipoloģiskajos pētījumos nav datu par latviešu valodu. Šī pētījuma mērķis ir noteikt, kā salīdzinājuma izteikšanas paņēmienus latviešu valodā var raksturot šajā klasifikācijā.

Kā pētījuma galvenais avots ir izmantots „Latviešu valodas sintaktiski marķētais korpuss” (sīkāka informācija par korpusu: <https://korpuss.lv/id/LVTB>), kura apjoms ir ~ 18 000 teikumu un kurš aptver gandrīz visas salīdzinājuma konstrukcijas, kas raksturotas iepriekš minētajos latviešu valodas pētījumos. LVTB galvenokārt iekļauti teksti no rediģētiem materiāliem (daiļliteratūra, periodika, zinātniski teksti u. tml.), tomēr korpusā mēdz būt arī kļūdaini teikumi, bet atkāpes no literārās valodas normām salīdzinājuma konstrukciju aspektā šajā rakstā sīkāk nav komentētas.

Lai precīzāk ilustrētu dažu konstrukciju īpatnības, atsevišķi valodas piemēri ņemti arī no „Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas korpusa” (Levāne-Petrova et al. 2022, turpmāk tekstā – LVK2022). Daudzas salīdzinājuma konstrukcijas LVTB var atlasīt pēc sintaktiskās struktūras, jo korpusā ir marķētas salīdzinājuma konstrukciju salīdzinātājs daļas un salīdzinājuma palīgteikumi (Rituma, Saulīte, Nešpore-Bērzkalne 2019), tomēr ar šo marķējumu nepietiek, lai atlasītu visas rakstā aplūkotās konstrukcijas, tāpēc daļa konstrukciju tika identificētas pēc noteiktām leksēmām un morfoloģiskajām formām. LVTB atrodamo salīdzinājuma konstrukciju biežums dots 1. pielikumā „Salīdzinājuma konstrukciju biežums „Latviešu valodas sintaktiski marķētajā korpusā””. Tabulā uzskaitīti salīdzinājuma konstrukciju formālie rādītāji, norādīts, cik reižu konkrētā konstrukcija realizēta vienkāršā teikumā vai salikta teikuma daļā (Vienk. teik.) un cik – saliktā teikumā, t. i., divās salikta teikuma daļās (Sal. teik.). Vērtība „–” nozīmē, ka tāda salīdzinājuma konstrukcija konkrētās uzbūves teikumā nav iespējama, bet vērtība „0” – ka LVTB konstrukcija nav konstatēta. Tāpat tabulā minēti konstrukciju piemēri. Kā redzams, kopā no LVTB ir atlasītas 1080 salīdzinājuma konstrukcijas, šī statistika rāda, ka daži konstrukciju veidi ir lietoti daudz biežāk nekā citi, tomēr LVTB atrodamas arī daudzas retāk lietotas salīdzinājuma konstrukcijas.

Rakstā vispirms parādīts, kādi tipiskie salīdzinājuma izteikšanas paņēmieni atbilstoši tipoloģiskās valodniecības izpratnei sastopami latviešu valodā (1. nodaļa), un raksturoti dažādi perifēriski salīdzinājuma izteikšanas līdzekļi latviešu valodā (2. nodaļa). Beigās sniegti secinājumi un ieteikumi konstrukciju un to šķīruma turpmākai izpētei.

1. Salīdzinājuma konstrukcijas latviešu valodā tipoloģiskā aspektā

Ievadā minētajos tipoloģiskajos pētījumos visu konstrukciju kopums, kas izsaka salīdzinājumu, tiek apzīmēts ar terminu *comparison construction*, bet salīdzinājuma konstrukcijas, kas izsaka atšķirīgu mēru kopīgai pazīmei, – *comparative construction*. Šajā rakstā visu konstrukciju kopuma apzīmēšanai latviski izmantots tradicionālais termins *salīdzinājuma konstrukcija*, savukārt konstrukcijām, kas izsaka kopīgās pazīmes atšķirīgu mēru, lietots termins *gradācijas salīdzinājuma konstrukcija*.

Gradācijas salīdzinājuma konstrukcijas (angl. *comparative construction*) – konstrukcijas, ar kurām tiek izteikts divu parādību salīdzinājums pēc kopīgas pazīmes, kas tām piemīt atšķirīgā mērā (Stassen 2013), piem.:

(4) *Kvalitatīvi materiāli, protams, izmaksās vairāk nekā sintētiskie materiāli [...]*

Šķīrums pielīdzinājuma (angl. *similative*) un vienlīdzības (angl. *equative*) konstrukcijās tipoloģijā tika ieviests M. Haspelmatha un O. Buhholcas (1998) pētījumā. Šķīruma pamatā svarīgāks par to, vai tiek izteikta tikai aptuvena līdzība vai pilnīga vienādība, ir tieši tas, ka pielīdzinājums izsaka vienādu veidu ((5) piemērs), bet vienlīdzība – vienādu mēru, kādā pazīme piemīt ((6) piemērs) (Haspelmath, Buchholz 1998; Haspelmath 2017):

- (5) *Mēs dzīvojam imitāciju laikmetā, kad plastmasa izskatās kā koks, mākslīgie ziedi aizvieto īstos un pārtika pilna ar konservantiem.*
- (6) *[..] apliku roku viņai ap vidukli, kurš bija tik trausls kā [viduklis] manai pusaudzei meitai.*

Katrai no šīm konstrukcijām ir iespējami dažādi veidi, kā to realizē konkrētā valodā. Lai šos veidus raksturotu, pētījumos (Haspelmath, Buchholch 1998; Stassen 2013; Rett 2013; Haspelmath 2017; Treis 2018 u. c.) tiek izmantoti šādi salīdzinājuma konstrukciju sastāvdaļu jēdzieni:

- 1) salīdzināmais (angl. *comparee*) jeb referents, kuru salīdzina ((7) piemērā – *viņa*);
 - 2) parametrs (angl. *parameter*) jeb pazīme vai īpašība, pēc kuras salīdzina un kuras piemītības pakāpe tiek salīdzināta ((7) piemērā – *spējīgs*);
 - 3) parametra jeb pakāpes iezīmētājs (angl. *parameter marker* (Haspelmath, Buchholz 1998; Stassen 2013); *degree marker* (Haspelmath 2017)) norāda, kādā mērā pazīme piemīt vai ka tieši šī ir pazīme, pēc kuras salīdzina ((7) piemērā – adjektīva pārākās pakāpes morfēma *-ĀK-*);
 - 4) standarts (angl. *standard*) jeb referents, ar kuru salīdzina ((7) piemērā – *es*);
 - 5) standarta iezīmētājs (angl. *standard marker*) – formālais rādītājs, kas teikumā iezīmē standartu ((7) piemērā – *NEKĀ*).
- (7) *Viņa bija simtreiz spējīgāka nekā es.*

Latviešu valodniecībā salīdzinājuma konstrukcijas sīkāk nav klasificētas un sastāvdaļu nosaukšanai lietotie termini tikai daļēji atbilst tipoloģiskajā valodniecībā lietotajiem terminiem un izpratnei. Salīdzināmais un standarts tiek saukts par salīdzināmiem nojēgumiem vai salīdzināmām parādībām (Porīte, Blinkena 1962, 378), salīdzinājuma konstrukcijas sastāvdaļas tiek dēvētas par salīdzināmo daļu un salīdzinātāja daļu, tomēr to izpratne variē: kad šajās daļās ieskaita teikumā nosauktās salīdzināmās reālijas un kad – tikai nosaukto pazīmi un salīdzināmo reāliju (Porīte, Blinkena 1962, 378–379).

Parametra iezīmētājiem netiek lietots nekāds termins, pat ja konstrukciju semantiskajā analizē pieminēti vārdi, kas šo funkciju veic, tomēr Arturs Ozols (1961, 385–386) tos uzskata par salīdzinājuma formālajiem rādītājiem (viņš lieto terminu *formas elements*). Standarta iezīmētāja izpratnei atbilst termini *salīdzinājuma partikula* vai *salīdzinājuma saiklis* atkarībā no tā, vai tas lietots vienkāršā vai saliktā teikumā (Smiltnece 2013, 666; Breņķe 2013, 677). A. Ozols (1961, 383) un Laura Rituma (2013) gan ir aicinājuši izvēlēties vienu terminu, tomēr šobrīd standarta iezīmētāju vienkāršā teikumā uzskata par partikulu, bet saliktā – par saikli (Smiltnece 2013, 646). Atsaucoties uz dažādu autoru pētījumiem, šajā rakstā saglabāti tādi standarta iezīmētāja vārdšķiru nosaukumi, kādus lietojis konkrēta pētījuma autors. Saliktā teikumā izteikti salīdzinājumi latviešu valodniecībā tiek aplūkoti atsevišķi (piem., Nītiņa 2013, 863; Kalnača, Lokmane 2021, 528), norādot, ka salīdzināmā parādība ir nosaukta virsteikumā, bet tas, ar ko salīdzina, – palīgteikumā, un visi šādi palīgteikumi tiek saukti par salīdzinājuma palīgteikumiem.

Iepriekš, lai noteiktu, vai konstrukcija izsaka līdźību vai atšķirību, tika piedāvāts izmantot tikai konstrukcijas semantiku (Rituma 2014), bet salīdzinājuma konstrukciju

šķīrums pēc to sastāvdaļu esamības un formālās realizācijas teikumā ir skaidrāks, jo teikuma semantiku ietekmē arī citi teikuma elementi, piem., noliegums maina apgalvojumu par vienlīdzību pret apgalvojumu par atšķirību:

(8) *Mans zīmējums, protams, nav TIK valdzinošs kā pats oriģināls.*

Analizējot salīdzinājuma konstrukcijas ar *kā/nekā*, jāņem vērā arī tas, ka salīdzinājums var būt izteikts gan vienkārša teikuma vai salikta teikuma daļas robežās, gan divās salikta teikuma daļās. Ja salīdzinājums pārsniedz vienkārša teikuma robežas, salīdzinājuma konstrukcijas sastāvdaļas bieži tiek reducētas (sk. arī Rause 1997, 44), piem.:

(9) *[..] un man likās, ka es viņai to varētu izstāstīt labāk, NEKĀ viņa [varētu izstāstīt] man.*

Konstrukcijas, kurās standartā jeb salīdzinātājdaļā ir reducēts predikāts, bet ir atlicis tikai kāds no tā paplašinātājiem, latviešu valodā jau tiek uzskatītas par vienkāršiem teikumiem, kuros salīdzinātājdaļa pilda sekundāri predikatīvā komponenta funkciju. Piem., ja tiek salīdzināta situācijas dalībnieka darbība ar to pašu darbību citā laikā un situācijā, tad standartā var būt realizēta tikai norāde par to, ar ko šī cita situācija atšķiras, – laiks, kad otra situācija notikusi, vai veids, kādā darbība otrā situācijā notikusi:

(10) *Iespējams, braucu ātrāk NEKĀ parasti [braucu].*

Par vienkārša un salikta teikuma robežgadījumu problemātiku un sintaktiskās struktūras neskaidrību liecina arī nekonsekvence pieturzīmju lietojumā (nosacījumus par fakultatīvu pieturzīmju lietojumu salīdzinājuma konstrukcijās sk. Blinkena 2009, 214–215), jo līdzīgās konstrukcijās pieturzīmju lietojums LVTB atšķiras:

(11) *Neizdevies mēģinājums veidot kaut ko labāku NEKĀ [tas, kas] bijis vecākiem.*

(12) *[..] es konstatēju, ka situācija ir labāka, NEKĀ iepriekš biju domājis.*

Šajā rakstā vienkārša un salikta teikuma robežgadījumi salīdzinājuma konstrukcijās netiek sīkāk analizēti, jo, pēc raksta autoru domām, tas būtiski neietekmē aplūkoto konstrukciju klasifikāciju.

1.1. Gradācijas salīdzinājuma konstrukcijas

L. Stasens (1985, 2013) gradācijas salīdzinājuma konstrukcijas iedala divās grupās pēc tā, kā valodā iekodēts salīdzinājuma standarts attieksmē pret salīdzināmo. Ja standarts tiek realizēts tikai vienā noteiktā locījumā, to sauc par fiksēta locījuma gradācijas salīdzinājuma konstrukciju (angl. *fixed-case comparative*); bet, ja standarts saskaņojas locījumā ar salīdzināmo, tad tā ir atkarīgā locījuma gradācijas salīdzinājuma konstrukcija (angl. *derived-case comparative*). Latviešu valodā aktīvi tiek lietotas abas divas konstrukcijas – gan gradācijas salīdzinājuma konstrukcija ar standartu prievārdiskā konstrukcijā, tātad – nemainīgā locījumā ((13) piemērs), gan konstrukcija ar standartu, kas locījumā saskaņojas ar salīdzināmo ((14) piemērs).

(13) *Mīlestība ir labĀKA PAR dzīvi [..]*

(14) *Bērniem A hepatīts mēdz izpausties vieglĀKĀ formā NEKĀ pieaugušajiem [..]*

Latviešu valodā konstrukcijas saskaņošanās aspektā nav plašāk pētītas. Jāņem vērā, ka standarta redukcijas rezultātā bieži saskaņotais teikuma komponents nemaz nav teikuma virsējā struktūrā realizēts un tiešu saskaņojumu nevar novērot.

1.1.1. Fiksēta locījuma gradācijas salīdzinājuma konstrukcijas

Fiksēta locījuma konstrukcijas sīkāk tiek iedalītas divās grupās pēc izmantotajiem valodas līdzekļiem / izteikšanas paņēmieniem:

- 1) standarts tiek izteikts ar prievārda savienojumu vai noteiktā locījumā, kuru valodā lieto arī virziena vai vietas izteikšanai (angl. *locational comparatives*);
- 2) visa konstrukcija izsaka kaut kā pārsniegšanu (angl. *exceed comparatives*), standarts ir verba ar nozīmi ‘pārsniedz’ tiešais objekts (Stassen 2013).

Latviešu valodas konstrukcija ar prievārdu *par* atbilst fiksēta locījuma konstrukciju pirmajai grupai – mūsdienā latviešu valodā šo prievārdu nelieto vietas nozīmes izteikšanai, bet senākos rakstos konstrukcijā sastopams arī vietas nozīmes prievārds *pār*, kuru vēlāk aizstājis *par* (Nītiņa 2007, 56).

Gradācijas salīdzinājuma konstrukcijas ar prievārdu *par* latviešu valodā lieto salīdzinājuma izteikšanai vienkāršā teikumā ((15) piemērs), bet kādu no salīdzinājuma sastāvdaļām var izvērst ar palīgteikumu.

(15) *[..] pastāvīgā lietošanā piešķirtās zemes platība ir lielĀKA PAR to zemes platību, uz kuru atjaunojamas īpašuma tiesības [..]*

Salīdzinājuma pazīme var būt ne vien referentu īpašība, bet arī veids, kādā abi referenti kaut ko dara:

(16) *Vīsi citi labĀK PAR viņiem zina, kas viņiem vajadzīgs.*

Sarežģītāka semantiskā struktūra veidojas teikumos, kuros vienlaikus tiek nosaukta gan kategorija, pie kuras viens referents pieder, gan šai kategorijai raksturīgā pazīme, tā (17) piemērā salīdzināmie referenti ir *teniss* un *golfs*, abi salīdzināmie referenti ir spēles, bet pazīme, pēc kuras salīdzina, ir spēles sarežģītības līmenis, šo pazīmi implicē vārdkopa *vienkāršāka spēle*.

(17) *Tāpēc, piemēram, teniss ir krietni vienkāršāka spēle PAR golfu [..]*

Salīdzinājumos ar prievārda savienojumu ir brīva sastāvdaļu secība, parasti salīdzināmais nosaukts pirmais, pazīme otrā un standarts trešais, tomēr šajās konstrukcijās iespējams arī citādi:

(18) *RezultatīvĀK PAR Šteinbergu uzvarētāju sastāvā nospēlēja vienīgi 24 punktus guvusī Katerina Elhotova.*

Kā redzams, fiksēta locījuma konstrukcijās atkarībā no izteikuma komunikatīvā mērķa un aktualizācijas teikuma sākumā var tikt izvirzīts arī parametrs.

1.1.2. Atkarīgā locījuma gradācijas salīdzinājuma konstrukcija

Atkarīgā locījuma gradācijas salīdzinājuma konstrukcijas L. Stasens (2013) iedala divās lielās grupās, no kurām Eiropas valodu areālā raksturīgas ir salīdzinājuma partikulas konstrukcijas, kur salīdzinājuma partikula ievada standarta frāzi. Šeit arī iederas latviešu valodas gradācijas salīdzinājuma konstrukcija ar *nekā/kā* (apgalvojuma teikumos lieto *nekā*, bet nolieguma teikumos – *kā*). Nolieguma iezīmētājs salīdzinājuma partikulā ir raksturīgs latviešu valodā (*nekā*), lietuviešu valodā (*negu* ‘nekā’), poļu valodā (*niz* ‘nekā’) krievu valodā (*neželi* ‘nekā’), kā arī vēl citās valodās (Koptjevskaja-Tamm, Wälchli 2001). Vēl viena pazīme, kas izpaužas atšķirīgi tieši gradācijas salīdzinājuma konstrukcijās, ir salīdzināmās pazīmes gradācijas marķējums ar īpašu afiksu, piem., latviešu valodā *-āk-* vai angļu valodā *-er*, vai īpašu adverbā konstrukciju piem., angļu *more – more difficult*. Šāds marķējums raksturīgs galvenokārt Eiropas valodās, turklāt tieši tajās, kur gradācijas salīdzinājumu izteikšanai ir izmantota salīdzinājuma partikula (Stassen 2013).

Ja vērtē, kā šī tipa konstrukcijās teikuma struktūrā realizēts salīdzināmais, kopīgā pazīme un standarts, tad latviešu valodā standartā var būt nosaukta pati reālija, ar kuru salīdzina:

- (19) *[..] reģionāls konsultāciju pakts būtu daudz efektīvĀKS NEKĀ konsultācijas Tautu Savienībā.*

Standartā var būt nosaukti tikai atšķirīgie apstākļi, ja standarts ir tāda pati reālija kā salīdzināmais, tikai citā situācijā:

- (20) *[..] piena pārstrādē pirmajā ceturksnī apjomi bija lielĀKI NEKĀ [apjomi] pirms gada.*

Standarts var realizēties arī atsevišķā predikatīvā vienībā un veidot palīgteikumu, ko ievada *nekā*:

- (21) *[..] kad privātpersona uz ielas piedāvā iegādāties apavus par, iespējams, ZEMĀKU cenu, NEKĀ tie nopērkami veikalā.*

Pazīme var būt nosaukta tieši ar adjektīvu vai adverbu pārākajā pakāpē ((19) un (20) piemērā), bet var būt arī nosaukta ar lietvārdu, un tādā gadījumā parametra iezīmētājs *-āk-* parādās adjektīvā vai adverbā, kas raksturo pazīmes mēru vai intensitāti:

- (22) *Māksla un mūzika parasti skolās ir augstĀKĀ statusā KĀ teātris un dejošana.*

Atšķirīgas pakāpes iezīmēšanai arī latviešu valodā var lietot adverbu *mazāk*, ja jāuzsver, ka pakāpe piemīt mazākā mērā nekā standartam:

- (23) *Pilngraudu putras ir MAZĀK apstrādātas NEKĀ pārslas, un tām ir labāki uzturvielu rādītāji.*

Atšķirīga sastāvdaļu secība iezīmē šīs konstrukcijas paveidu – salīdzinājumā tiek izteikts vērtējums par diviem apgalvojumiem, norādot, ka viens no tiem ir vēlamāks vai ticamāks par otru. Salīdzinājuma parametrs ir vērtējuma skala „vēlams – nevēlams” vai „ticams – neticams”, adverbs ar vērtējuma nozīmi *labāk* vai *drīzāk* ir iezīmēts ar pārāko pakāpi un novietots konstrukcijas sākumā pirms salīdzināmā, pēc tam seko ar

nekā iezīmēts standarts jeb otrs apgalvojums. LVTB visos piemēros vērojamas konstrukcijas, kur ir divi salīdzinātie apgalvojumi, kuri katrs varētu veidot atsevišķu predikatīvu vienību, virsējā struktūrā realizēti vienkāršā teikumā, jo abos apgalvojumos ir viens un tas pats teikuma priekšmets:

(24) *Tāpēc viņa labāk piekrīt administratīvai atbildībai par pases nolaidīgu glabāšanu [..], NEKĀ lūdz policijas palīdzību.*

(25) *Atbilde bija drīzāk vienaldzīga NEKĀ nelaipta [..]*

Tas, kāpēc latviešu valodā gradācijas salīdzinājuma izteikšanai vienkāršā teikumā paralēli ir gan konstrukcija ar prievārdu, gan konstrukcija ar salīdzinājuma partikulu/saikli, vēl ir pētāms, tomēr jau šobrīd raksta autores izvirza hipotēzi, ka konstrukcijas ar prievārdu funkcionē tikai vienas reālijas salīdzinājumam ar citu, bet nefunkcionē vienas un tās pašas reālijas salīdzinājumam dažādos apstākļos. Balstoties uz 16., 17. gs. tekstiem latviešu valodā, Norberts Ostrovskis (*Norbert Ostrowski* 2021, 93–94) izsaka domu, ka latviešu valodā pamata stratēģija bijusi konstrukcijas ar salīdzinājuma partikulu *nekā* un konstrukcijas ar *par* ienākušas vēlāk. Aina Blinkena (2002, 227–228) norāda, ka konstrukcija ar prievārda savienojumu rakstu avotos parādās jau 17. gs., tiesa, sākumā ar prievārdu *pār*, bet vēlāk ar prievārdu *par*.

A. Blinkena (2002, 225–228) min vēl dažādas gradācijas salīdzinājuma konstrukcijas variācijas, kas parādās senākos latviešu valodas tekstos vai izlokšņu materiālā, tostarp konstrukcijas bez pārkāps pakāpes morfēmas, bet ar parametra iezīmētāju *jo*, piem., *citus garus, kas jo nīkni, nekā viņš pats* (1824) ('niknāki, nekā viņš pats'). Tautasdziesmās un izlokšņu materiālos parādās vēl citi salīdzinājuma izteikšanas veidi ar prievārdiem *aiz* (*smukāka aiz Trīnas*) un *uz* (*lielāks uz to*) (Endzelīns 1951, 637, 692). 16.–18. gs. tekstos, arī vēl 19. gs. pirmajā pusē salīdzinājuma izteikšanai plaši lietota konstrukcija ar nolieguma partikulu *ne* standarta iezīmētāja funkcijā – *Pakkaļ mannis nahk weens jo spehcigs ne es* (1739) (Blinkena 2007, 299–300), *Man brālītis jo miļākis, Ne raibītes pūriņā* (Ozols 1961, 385). LVK2022 salīdzinājuma izteikšanai *ne* sastopams vērtējuma salīdzinājuma konstrukcijās:

(26) *Labāk veiksies radošas [lietas], NE praktiskas lietas.* (LVK2022)

Salīdzinājuma partikulas konstrukcijas ļauj izteikt salīdzinājumu gan vienkāršā, gan saliktā teikumā, tāpēc ar tām tiek veidoti semantiski sarežģītāki salīdzinājumi, nekā ar prievārda konstrukciju, tomēr valodā joprojām lietotas abas konstrukcijas.

Gradācijas salīdzinājuma konstrukciju grupā vēl viens paveids ir konstrukcijas daudzuma izteikšanai ar adverbjiem *vairāk/mazāk*, salīdzinājuma partikulu *nekā* (sarunvalodā un reizēm rakstu valodā šajās konstrukcijās lieto arī partikulu *kā* bez nolieguma rādītāja) un skaitļa vārdiem vai mērvienību nosaucošiem lietvārdiem, piem., *puse, stunda, gads, kilograms*:

(27) *[..] šogad lapas krīt jau vairāk NEKĀ astoņu nedēļu garumā.*

(28) *Mazāk NEKĀ pusminūtes laikā laupītāji aiznesa dārgakmeņu seifu [..]*

Šajās konstrukcijās salīdzinājuma pazīme ir daudzums, salīdzinājuma standarts ir konkrētais daudzums daudzuma skalā, bet salīdzināmais ir salīdzināmajā situācijā

domātais daudzums vai mērs, kas izsecināms no tiem komponentiem, kas salīdzinājuma konstrukcijā realizēti.

Konstrukcijas ar nolieguma partikulu *ne vairāk / ne mazāk*, salīdzinājuma partikulu *kā* un skaitļa vārdiem vai mērvienību nosaucošiem lietvārdiem arī izsaka daudzumu, bet ar ierobežojumu:

- (29) *[..] tas nozīmē, ka šie iedzīvotāji iztieks ar ne vairāk kā 74 latiem mēnesī [..]*
 (30) *[..] stabs ielas malā, pie kura ne mazāk kā stundu spiests stāvēt cienījama vecuma cilvēks [..]*

Standarta frāzē nosauktais daudzums vai mērs iezīmē robežu mērvienību skalā, kuru teikumā domātais daudzums vai mērs nepārsniedz (ja lietots *ne vairāk*) vai par kuru teikumā domātais daudzums vai mērs noteikti nav mazāks (ja lietots *ne mazāk*), līdz ar to šo konstrukciju funkcija ir nosaukt daudzumu ar konkrētu ierobežojumu. Dažreiz šādā funkcijā tiek lietotas arī konstrukcijas *vairāk/mazāk par* un *ne vairāk / ne mazāk par* (Rituma 2013).

1.2. Pielīdzinājuma konstrukcijas

Pielīdzinājuma konstrukcijas (angl. *similative constructions*) izsaka divu referentu līdzību pēc veida, kādā tie pastāv vai kaut ko dara. M. Haspelmat un O. Buhholca (1998, 315) norāda, ka Eiropas areālā raksturīga pielīdzinājumu konstrukciju izveide ar prepozīcijai līdzīgu vārdu standarta iezīmētāja funkcijā, kurš nereti cēlies no relatīva vietniekvārda ar veida nozīmi. Tam atbilst arī latviešu valodas konstrukcijas ar salīdzinājuma partikulu/saikli *kā*. Tipiskā pielīdzinājuma konstrukcijā parādās salīdzināmais, standarta iezīmētājs un standarts, bet veids vai pazīmju kopums, pēc kura tiek noteikta līdzība, nav nosaukts. Valodas lietotājs to nosaka pēc tā, ar ko salīdzina, pēc konteksta un savām zināšanām par to, kas standartam piemīt:

- (31) *[..] gaisis smaržo kā zāļu sievas skapjaugša [..]*

Nereti šādās konstrukcijās parādās metaforiski lietots darbības vārds, kas salīdzināmā referenta veikto darbību raksturo kā standartā nosauktā darītāja darbību:

- (32) *Daži nejaušie vārdi, kas viņai varētu ienākt prātā šai rītā, peldēja gar lustru kā lielas, krāsainas zivis.*

Īpaši daiļliteratūrā metaforas izteikšanai tiek lietotas lietvārdu konstrukcijas:

- (33) *Daba kā fotogrāfija, kā krāsainā tapete uz sienas, bez smaržas un garšas [..]*

Pielīdzinājuma standarts var būt izteikts arī ar predikatīvu vienību, kuru Andra Kalnača un Ilze Lokmane (2021, 529) uzskata par adverbiālu salīdzinājuma palīgteikumu. Šādam predikatīvam standartam raksturīgi standarta iezīmētāji *kā, it kā, itin kā, tā kā*:

- (34) *Tas, ko viņš noturēja par vecu grāvi, tiešām nebija raksts taisnā līnijā, kā grāvjus parasti rok, bet haotiski locījās.*

- (35) *Viņš staroja tik bērnišķs, maigs un mīļš, un šai gaismā izskatījās, IT KĀ viņš būtu ieguvis mazu gabaliņu uzticības cilvēkiem un pasaulei.*

Latviešu valodā pielīdzinājuma konstrukcijās parādās arī divi vairākvārdu standarta iezīmētāji – *tā kā* un *tāpat kā*, un tos lieto konstrukcijās, kurās salīdzina divas situācijas un norāda, ka kaut kas notiek līdzīgi vai vienādi:

- (36) *Enerģētiski ir jābūt TĀ KĀ Olimpiskajās spēlēs [...] (LVK2022)*
 (37) *Lai gan Līgo vakarā svarīgs ir alus un ķimeņu siers, tie ir jāsvin TĀPAT KĀ jebkuri citi svētki.*

Abi šie standarta iezīmētāji parādās arī saliktos teikumos, kur standarts izteikts ar predikatīvu vienību – teikuma daļu:

- (38) *Viņi esot it kā mēģinājuši ar sāli aizbērt šīs bedrītes, TĀ KĀ mums ziemā pielīdzina asfaltu. (LVK2022)*
 (39) *Valdība un pašvaldības atkal varēs mierīgi gulēt šos trīs gadus, TĀPAT KĀ gulēja septiņus!*
 (40) *[...] kas vāciešiem lika sekot vadonim bezdibenī, gluži TĀPAT KĀ žurkas sekoja žurku ķērājam brāļu Grimmu pasakā?*

Abi apstākļa vārdi *tā* un *tāpat* ir formālie rādītāji vienlīdzības konstrukcijās (sk. raksta 1.3. nodaļu), tāpēc varētu uzskatīt, ka konstrukcijas ar šādiem vairākvārdu standarta iezīmētājiem ir vienlīdzības konstrukcijas, tomēr M. Haspelmat un O. Buhholca (1998, 314) uzskata, ka šīs konstrukcijas atbilst pielīdzinājuma konstrukcijām, jo korelatīvie apstākļa vārdi novietoti tieši pirms standarta iezīmētāja *kā* un semantiski šīs konstrukcijas arī izsaka līdzību pēc veida, nevis pēc kādas mērāmas pazīmes. Raksta autore uzskata, ka latviešu valodā minētās konstrukcijas ar vairākvārdu standarta iezīmētājiem *tā kā* un *tāpat kā* ir robežgadījums starp pielīdzinājuma un vienlīdzības konstrukcijām.

Pielīdzinājuma konstrukcijas ar standarta iezīmētājiem *it kā* un *itin kā* norāda uz hipotētisku pielīdzinājumu, tajās konkrēta situācija tiek salīdzināta ar kādu situāciju, kura varētu notikt, bet nav reāla. Tiek norādīts, ka šādām hipotētiskā pielīdzinājuma konstrukcijām var būt savi formālie rādītāji, lai tās atšķirtu no citām pielīdzinājuma konstrukcijām un veida apstākļa palīgteikumiem (Olguín, Jesús 2021, 30), un raksta autore domā, ka latviešu valodā tie ir vairākvārdu standarta iezīmētāji *it kā* un *itin kā*. Latviešu valodā par hipotētiskā pielīdzinājuma konstrukcijām varētu uzskatīt arī tādus pielīdzinājuma palīgteikumus, ko ievada tipiskais pielīdzinājuma iezīmētājs *kā*, bet kuros izmantota vajadzības vai vēlējuma izteiksme, it sevišķi, ja var ievietot partikulu *it* un teikuma nozīme nemainās:

- (41) *Katrs tur jūtas, [IT] KĀ [būtu] atbraucis uz kolhozu.*

Pielīdzinājuma un veida apstākļa palīgteikuma šķīrums latviešu valodā vēl precizējams.

Latviešu valodā sastopamas arī pielīdzinājuma konstrukcijas ar saliktu standarta iezīmētāju *līdzīgi kā*, ar kuru norāda, ka darbība notiek līdzīgā veidā, tomēr tiek uzsvērts, ka līdzība ir tikai aptuvena:

- (42) *Nākotnē šīs tehnoloģijas ļaus attīstīt izmantojuma metodes, kad cilvēks ar datoru sazinās mutiski, LĪDZĪGI KĀ mēs sarunājamies savā starpā, kā arī veidot „latviskus robotus”.*

Šāds iezīmētājs (sal. arī *tā kā* un *tāpat kā*) parādās arī sadalīts virsteikumā un palīgteikumā:

- (43) *[..] apvalks sacietē LĪDZĪGI, KĀ sacietē vārītas gaļas tauki atdziestot.* (LVK2022)

A. Ozols (1961, 387) norāda, ka tautasdziesmu tekstos pielīdzinājuma iezīmēšanai parādās viens pats *līdzī* vai *līdzī ar* (cēlies no adjektīva *līdzs*) – *Man sarkani vaigu gali Līdzī rožu lapiņām*, kas liecina, ka latviešu valodā pielīdzinājuma izteikšanai lietota ne tikai partikulas konstrukcija. LVTB arī parādās konstrukcijas ar adjektīvu *līdzīgs* (sk. raksta 2.2. apakšnodaļu). Iespējams, standarta iezīmētājs *līdzīgi kā* izveidojies abu šo konstrukciju mijiedarbībā.

Ar parametra iezīmētāju *tāpat kā, līdzīgi kā* sastopama arī mazāk tipiska salīdzinājuma konstrukcijas elementu secība – ierastā secība ir salīdzināmais, pazīme, standarts, bet iespējama arī secība salīdzināmais, standarts, pazīme:

- (44) *Vīna, TĀPAT KĀ viņas vīrs Zevs, ir pavēlniece pār pārkoniem un zibeņiem [..]*
- (45) *Kustību partitūra, LĪDZĪGI KĀ runas maniere, aktrisēm bija nereālistiska, stilizēta.*

Šādās konstrukcijās salīdzinājuma standarts var būt aktualizēts – minēts kā pirmais un novietots teikuma sākumā:

- (46) *TĀPAT KĀ tuvinieki, piemēram, mazi bērni, arī mobilie mēdz niķoties [..]*

A. Blinkena (2009, 222–226) norāda, ka šādas konstrukcijas ir uz robežas starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem un iespraudumiem, bet, ja šāds pielīdzinājums atrodas teikuma sākumā vai aiz teikuma priekšmeta, tas ir tuvāks iespraudumam ar papildu paskaidrojuma nozīmi.

1.2.1. Lomas konstrukcija

M. Haspelmat un O. Buhholca (1998, 321–324) šķir lomas konstrukcijas (angl. *role phrase*) – tās nosauc kādu salīdzināmajā daļā nosauktās personas vai objekta lomu jeb funkciju, kuru veic salīdzināmais objekts. Lomas konstrukcijās tiek izmantots tāds pats standarta iezīmētājs kā pielīdzinājuma konstrukcijās – *kā*, tomēr to semantika ir atšķirīga, tāpēc šo konstrukcijas veidu ir lietderīgi uzskatīt par pielīdzinājuma konstrukcijas paveidu. Lomas konstrukcijā sastāvdaļu novietojums teikumā ir brīvāks nekā pielīdzinājuma konstrukcijās – salīdzinājuma standarts var atrasties pirms ((47) piemērs) vai aiz ((48) piemērs) salīdzināmā.

- (47) *Vaira [..] mātei kā dāvanu pasniegusi ne vien siltus cimds, bet arī adītu cepuri.*
- (48) *[..] ka lielāku savas dzīves daļu viņš pavadīja kā mākslas skolotājs un gleznu tirgotājs.*

Arī Alfrēds Jankevics (1967) un A. Blinkena (2009, 212) ir ievērojuši šīs konstrukcijas nozīmes atšķirību un norāda, ka viena no partikulas *kā* funkcijām ir ierobežojuma funkcija, t. i., funkcija ierobežo aspektu, kādā tiek aplūkota teikumā raksturotā parādība.

1.2.2. Pielīdzinājuma konstrukcija šķietamības un šaubu izteikšanai

Atsevišķs konstrukciju paveids iezīmējas daiļliteratūrā, kur parādās pielīdzinājuma konstrukcijai raksturīgie formālie rādītāji – norādāmais vietniekvārds *tāds* un salīdzinājuma partikula *kā*:

- (49) *Bet meitenes acis, tādas kā izbiedētas, raudzīja viņa skatienu notvert un sagūstīt.*
- (50) *Starp mani un mīloto ir radusies tāda kā atsvešināšanās.*

Teorētiski tajās var noteikt pielīdzinājuma konstrukcijas struktūru, piem., *meitenes acis* (salīdzināmais) ir *tādas* (nenosaukta pazīme), *kādas* ir *izbiedētas acis* (standarts), vai arī *sajūta*, kas *radusies starp mani un mīloto* (salīdzināmais), tiek pielīdzināta *atsvešināšanās sajūtai*, tomēr *jāšaubās*, vai valodas lietotājs šādu dziļo struktūru apzinās, drīzāk ar šo konstrukciju tiek izteiktas šaubas, vai nosauktā pazīme vai parādība precīzi atbilst raksturojamam objektam, tomēr konstrukcijas forma norāda, ka ir atrasts līdzīgākais, kā to raksturot.

A. Jankevics (1967) uzskata, ka savienojumos ar *tāds kā* partikula *kā* funkcionē kā šķituma partikula un ka šī ir atšķirīga nozīme/funkcija, kas attīstījusies no pielīdzinājuma funkcijas. Raksta autore uzskata, ka vārdu savienojums *tāds kā* šādās konstrukcijās funkcionē kā salikts teikuma loceklis šķietamības un šaubu izteikšanai līdzīgi kā saliktas partikulas *it kā* un *tā kā* (Kalnača, Lokmane 2021, 356, 362):

- (51) *Te bija it kā maza būdiņa.*
- (52) *Viņam ir tā kā neērti, ka viņš te atrodas.*

Šādu konstrukciju semantiskā analīze ir turpmāku pētījumu uzdevums.

1.2.3. Konstrukcijas ar vispārinošo vārdu

Vēl viena konstrukcija, kuras formālie rādītāji atbilst pielīdzinājuma konstrukcijām, ir salīdzinājuma konstrukcijas ar vispārinošo vārdu:

- (53) *Tādus sierus KĀ **Emmental vai Holandes** [...] noteikti griez pēc iespējas plānākās šķēlītēs.*

Konstrukcija atbilst iepriekš minētajai ierobežojuma funkcijai – ierobežot aspektu, kādā aplūkojama nosauktā parādība, šajā gadījumā – iezīmēt kategoriju, pie kuras tā pēc noteiktām pazīmēm pieder. (53) piemērā salīdzināmais ir *sieri*, salīdzinājuma standarts nosauc tos *sierus*, kas atbilst domātajai *sieru grupai*, parametrs netiek nosaukts, bet konstrukcija parāda, ka līdzīgas pazīmes ir, citādi tos nevarētu ieskaitīt vienā kategorijā.

Semantiski ļoti līdzīga ir konstrukcija bez norādāmā vietniekvārda *tāds*, bet joprojām ar pielīdzinājuma standarta iezīmētāju *kā*:

- (54) *[..] nostiprinās laikmetam atbilstoši postmodernisma jēdzieni, KĀ nenoteiktība, konstruēta perspektīva, organiskās sistēmas, savstarpēja mijiedarbība.* (LVK2022)

Šīs konstrukcijas A. Blinkena (2009, 246) uzskata par paskaidrojošiem iespraudumiem, kas sniedz piemērus nosauktajam virsjēdzienam.

1.3. Vienlīdzības konstrukcijas

Vienlīdzības konstrukcijas nosauc situāciju, kad kāda gradējama pazīme diviem referentiem piemīt vienādā pakāpē (Haspelmath 2017).

Atšķirībā no pielīdzinājuma konstrukcijām M. Haspelmeta un O. Buhholcas pētījumā (1998, 290–292) konstatēts, ka nereti vienlīdzības konstrukcijās tiek realizēts ne tikai standarta iezīmētājs, bet arī parametra iezīmētājs, kas var būt adverbials norādāmais vietniekvārds vai norādāmais adverbs, kas korelē ar standarta iezīmētāju, kā arī parametra iezīmētājā bez norādāmā adverbs var būt arī vārds ar nozīmi ‘tāds pats’ vai pastiprinājuma partikula. Latviešu valodā parādās šādi parametra iezīmētāji ar vietniekvārdu *pats* (vai partikulu *pat* vai morfēmu *-pat*) – *tāds pats, tikpat, tāpat*.

Tipiskā vienlīdzības konstrukcijā ir jābūt nosauktam parametram jeb pazīmei, kura piemīt vienādā mērā (Haspelmath 2017). Latviešu valodā tādas ir konstrukcijas ar parametra iezīmētāju *tik* un *tikpat*, turklāt standarta iezīmētājs var būt gan salīdzinājuma partikula *kā*, gan adverbs ar daudzuma nozīmi *cik*:

- (55) *Tu esi atklājusi kaut ko tādu, kas ir TIKPAT noslēpumains KĀ marsieši [..]*
 (56) *Katrs cilvēks ir TIK vecs, CIK vecs viņš jūtas [..]*
 (57) *[..] bet tas, ka šobrīd deputāti saņem TIKPAT, CIK jebkurš jefiņš saņem [..]*

Vārdu savienojums *tāds pats* tiek lietots konstrukcijās, kurās konkrēts parametrs, pēc kura salīdzina, realizēts ar nominālu vārdkopu, kura nosauc to, kas salīdzināmajam piemīt vai pieder:

- (58) *Māriņš pastāsta, ka mākslinieki, mūziķi, ir tieši TĀDI PAŠI cilvēki KĀ ikviens no mums.*

Šādās konstrukcijās ir grūti noteikt, kas būtu mērāmā pazīme, it sevišķi, ja tā ir abstrakta, piem., (58) piemērā mākslinieki un mūziķi salīdzināti ar citiem cilvēkiem un tiek secināts, ka viņi ir vienādi, tomēr bez plašāka konteksta nav iespējams noteikt, kādā aspektā, visticamāk – daudzos. Bez konteksta un papildu zināšanām nav iespējams arī noteikt, vai salīdzināmie referenti ir pilnīgi vienādi vai gandrīz vienādi. Šo neskaidrību var mazināt norāde, ka tomēr kaut kas šajā kopīgajā pazīmē atšķiras, tādējādi vājinot apgalvojumu par vienādumu:

- (59) *[..] iedvesma jaunam albumam, kura iznākšanas datums TĀDS PATS KĀ līdz šim veiksmīgākajam albumam „Varanasi” – 14. februāris, tikai ar gada starpību.*

Lai noteiktu, vai visos teikumos ar vienlīdzības konstrukcijas formāliem rādītājiem ietverta arī pazīmes mēra semantika, šo konstrukciju semantika un lietojums latviešu valodā vēl ir jāpēta sīkāk.

Kā atsevišķu paveidu M. Haspelmats un O. Buhholca (1998, 309–313) šķir vispārinošās vienlīdzības konstrukcijas (angl. *generic constructions*), kur standartā netiek nosaukta kāda konkrēta reālija, bet ir aptverta kategorija kopumā. Pazīme, pēc kuras pielīdzina, standartā minētās kategorijas pārstāvjiem piemīt ļoti lielā mērā, salīdzinājums nav burtisks, tas ir metaforisks un bieži vien veido idiomātiskus izteicienus:

(60) *Ienāca džeks, vecis, būda – plats kā skapis, skūtu galvu, ādas, jā, protams, ādas jakā.*

(61) *[..] tie ir briesmīgi nežēlīgi un skrien ātri kā vējš [..]* (LVK2022)

Šajās konstrukcijās tipiskā vienlīdzības konstrukciju parametra iezīmētāja nav. Par lielāku tuvību vienlīdzības konstrukcijām nekā pielīdzinājuma konstrukcijām liecina gan tas, ka pazīme jau ietver mēra nozīmi, gan tas, ka šajos piemēros varētu ievietot arī vienlīdzības konstrukcijai raksturīgo parametra iezīmētāju *tik*, un teikuma semantika nemainītos:

(62) *Viņš var skriet tik ātri kā vējš, kā izšauta lode.* (LVK2022)

Šādu konstrukciju šķīrums pielīdzinājuma vai vienlīdzības konstrukcijās praksē ir problemātisks, tāpēc ka formālie rādītāji sakrīt un to, vai standarts nosauc tikai kategoriju vai kaut ko konkrētu, nosaka valodas lietotāja zināšanas un konteksts.

Noliegumā vienlīdzības konstrukciju nozīme mainās – tiek noliegta vienādība ar standartu, bet to, vai parādības joprojām ir līdzīgas vai vairs nepavisam nav līdzīgas, var noteikt tikai no konteksta. Nevar droši pateikt arī to, vai parametra intensitāte kļūst lielāka vai mazāka, tas jānosaka kontekstā:

(63) *Nekas vairs nav tā kā agrāk [..]*

Konstrukciju nozīmi var ietekmēt arī dažādi mēra apstākļa vārdi, piem., *gandrīz (tāds pats), aptuveni (tikpat)*, kas raksturo iepriekš minētos vienlīdzības konstrukcijas parametra iezīmētājus un konstrukciju var padarīt semantiski tuvāku pielīdzinājumam, norādot, ka līdzība ir aptuvena.

(64) *To fosilie kauli izskatās gandrīz tādi paši kā mūsdienų gepardiem.* (LVK2002)

Savukārt citi mēra apstākļa vārdi, kas raksturo standarta frāzi, piem., *gluži kā, precīzi kā*, pielīdzinājuma konstrukcijas semantiku var tuvināt vienlīdzības konstrukcijas nozīmei.

Šai pētījumā izgūtais piemēru materiāls rāda, ka vienlīdzības konstrukciju tipiskos iezīmētājus ar *pats* un *-pat* lieto reālu lietu salīdzinājumos, bet ne salīdzinājumos ar hipotētisku situāciju. Tā (65) piemērā *tik* nevar aizstāt ar *tikpat*, pazīmes mēru norāda atbalsta vārds *tik*, kuru izvērš palīgteikums ar tradicionāli salīdzinājuma palīgteikuma iezīmētāju *it kā*, kas norāda uz pielīdzinājumu hipotētiskai situācijai.

(65) *Daugava todien bija TIK gluda, it kā būtu pārklāta ar laminātu.*

Kopumā var secināt, ka vienlīdzības konstrukcijas latviešu valodā var nošķirt kā atsevišķu grupu ar noteiktiem formālajiem rādītājiem (parametra iezīmētājiem *tāpat, tāds pats, tik, tikpat* un standarta iezīmētāju *kā* vai *cik*), tomēr to, vai konstrukcija izsaka pilnīgu vienlīdzību vai tikai aptuvenu līdzību, nosaka konkrētā teikuma semantika un konteksts, savukārt droši par salīdzinājumu pēc pazīmes mēra var runāt tikai konstrukcijās ar parametra iezīmētājiem *tik* un *tikpat*. Izteikuma nozīmes maiņa atkarībā no visiem papildu elementiem teikumā ir vēl viena turpmāku pētījumu tēma.

2. Perifēriski salīdzinājuma izteikšanas veidi

LVTB datos konstatēti arī citi salīdzinājuma izteikšanas paņēmieni, kuri lietoti daudz retāk un kuros var būt izmantoti gan iepriekš minētie formālie rādītāji, gan citi valodas līdzekļi. Šo konstrukciju izplatība būtu jāpārbauda arī plašākā valodas materiālā, tostarp sarunvalodā, jo var atklāties, ka dažas no šīm konstrukcijām nemaz nav tik retas, kā varētu šķist pēc LVTB datiem. Tāpat plašākā korpusā noteikti var konstatēt vēl kādu salīdzinājuma izteikšanas veidu, kas šajā rakstā nav minēts.

2.1. Salīdzinājuma konstrukcijas, kas norāda uz atšķirību

Vispārākās pakāpes konstrukcijas tiek uzskatītas par perifēriskām salīdzinājuma izteikšanas konstrukcijām un tipoloģiski ir pētītas mazāk (Bobaljik 2012; Gorshenin 2012). Latviešu valodā vispārākā pakāpe tiek veidota, pievienojot pārākajai pakāpei priedēkli *vis-*, vispārākās pakāpes formām parasti ir noteiktā galotne (Kalnača, Lokmane 2021, 156). Vispārākās pakāpes nozīmi īpašības vārdiem var izteikt arī ar konstrukciju, kurā ir noteiktais vietniekvārds *pats, pati* un pārākās pakāpes forma ar noteikto galotni. Tāpat vispārākās pakāpes nozīme ir pārākajai pakāpei ar noteikto galotni (Kalnača, Lokmane 2021, 159). LVTB parādās visi trīs vispārākās pakāpes izteikšanas veidi, bet visbiežāk – pārākā pakāpe ar noteikto galotni.

Salīdzinājuma konstrukcijās ar vispārāko pakāpi salīdzinājuma standarta iezīmētāji ir prievārdi *no, starp* (Kalnača, Lokmane 2021, 353), salīdzinājuma standarts izteikts ar prievārdisku savienojumu, kas ļauj iezīmēt veselu grupu:

(66) *PATI lielākā NO tām bija izmērā 1 × 2 metri.*

(67) *Romantiskas vakariņas, izrādās, pasaulē ir populārākais NO veidiem, kā pamest mīļoto.*

(68) *No šīm četrām plēsēju sugām tieši brūnais lācis ir vissastopamākais [..].*

(69) *Latvijā tas ir 8 skolēni klasē un ir zemākais rādītājs STARP vienpadsmit Eiropas valstīm.*

18. un 19. gs. tekstos sastopamas arī konstrukcijas ar adjektīvu pamata vai pārākajā pakāpē un vietniekvārdu *visi* standartā, kas izsaka to pašu semantiku, ko mūsdienu vispārākā pakāpe: *skaista auga bārenīte par (aiz) visām meitiņām* (piemērs no Endzelīns, Mīlenbahs 1923, 519), *augstāks par visiem kungiem* (1797) (piemērs no Nītiņa 1978, 121). Konstrukcijas, kur prievārds *par* lietots kopā ar pārāko pakāpi un standartā parādās vietniekvārds *visi*, retumis sastopamas arī mūsdienās:

- (70) *Ik gadu augustā spilgtāk PAR visiem ziedētājiem iemirdzas košo dāliju stādījumi.* (LVK2022)

Konstrukcijās ar vārdu savienojumu *salīdzinājumā ar, salīdzinot ar* uz salīdzinājumu norāda tieši ar verbālas cilmes lietvārdu *salīdzinājumā* vai nelokāmo divdabi *salīdzinot*. Standarts ir izteikts prievārdiskā konstrukcijā ar prievārdu *ar*. Konstrukcija norāda uz atšķirību noteiktā aspektā, salīdzinājuma sastāvdaļu izvietojums teikumā ir brīvs:

- (71) *[..] nodokļa likme par šādu degvielas maisījumu ir mazāka SALĪDZINĀJUMĀ AR pamatlikmi.*
 (72) *Protams, SALĪDZINĀJUMĀ AR iepriekšējiem gadiem viesnīcas peļņa ir sarukusi [..]*

Konstrukcijās, kas izsaka atšķirību bez pārākās pakāpes, parametrs ir pamata pakāpē, bet parametra iezīmētājs ir saliktenis ar *-tik* vai *-reiz*, kas parāda, ka standarts ir lietots kā mērvienība:

- (73) *Tādēļ ceļš uz skolu viņai bija gandrīz DIVTIK garš KĀ Jūrunai.*
 (74) *Fruktoze ir DIVREIZ saldāka PAR cukuru un neļauj medum sabiezēt [..]*

Konstrukcijas ar adjektīvu *citāds*, adverbu *citādi* vai pārākās pakāpes formām *citādāks/citādāk* un standarta iezīmētāju *nekā* norāda, ka salīdzināmais un standarts atšķiras, bet nenosauc, kā tieši:

- (75) *Mana gaita Padomju Savienībā droši vien bijusi citāda NEKĀ vienam otram.*
 (76) *Es esmu pavisam citādāka NEKĀ mamma [..]* (LVK2022)

Konstrukcijas ar adjektīvu vai adverbu pārākajā pakāpē *citādāks, citādāk* formāli atbilst gradācijas salīdzinājuma konstrukcijām, tomēr šajās konstrukcijās gradācijas semantikas nav (sk. arī Freimane 1993, 204).

Konstrukcijas pazīmes pārmēra nosaukšanai ar parametru *vairāk*, standarta iezīmētāju *kā/nekā* un adverbu vai adjektīvu pamata pakāpē ar nenoteikto galotni norāda uz pazīmes piemītību ļoti augstā pakāpē:

- (77) *[..] jā, reklāma mūsdienās ir vairāk KĀ profesionāla, tā jau ir kļuvusi par mākslu...*
 (78) *Dzīvojuši vairāk NEKĀ pieticīgi, materiālā pasaule viņus maz interesē.* (LVK2022)

Šajā gadījumā salīdzinājuma standarts ir tāds pazīmes mērs, kurš tiek atzīts par pietiekamu, lai apgalvotu, ka tāda pazīme piemīt, un konstrukcija norāda, ka šī pazīme piemīt vēl lielākā mērā, pat pāri mēram, kas būtu pietiekams.

2.2. Salīdzinājuma konstrukcijas, kas norāda uz līdzību

Konstrukcijas ar vārdiem *līdzīgs/līdzīgi* norāda uz līdzību starp salīdzināmo un standartu noteiktā aspektā vai veidā, kādā tie kaut ko dara. Konstrukcija var būt predikatīvs pielīdzinājums, kur uz līdzību norāda galvenais predikāts *būt līdzīgam*. Standarts tādā gadījumā tiek iezīmēts ar datīvu tieši aiz predikāta:

(79) *Lucidīvisms lielā mērā līdzīgs pārveidotam apziņas stāvoklim [...]*

Konstrukciju var veidot arī ar adverbu *līdzīgi*, arī tad standarts tiek iezīmēts ar datīvu:

(80) *[...] aktieris [...] sataisa kokainu seju un līdzīgi runājošam robotam izkļiedz lomas tekstu.*

Adverbs *līdzīgi* var funkcionēt arī kā standarta iezīmētājs, ja pielīdzinātas divas līdzīgas situācijas, kas izteiktas predikatīvās teikuma daļās:

(81) *Ludzas virzienā posmā no Greiškāniem līdz dzelzceļa pārbruaktuvei jāērēkinās ar papildu pusstundu, LĪDZĪGI arī remontposmu uz Daugavpils šosejas (A6) no Daugavpils līdz Krāslavai var šķērsot pusstundā.*

Konstrukcijas ar iezīmētājiem *kā – tā* veidojas saliktos teikumos, kuros pirms virsteikuma novietotu palīgteikumu ievada pielīdzinājumam raksturīgais standarta iezīmētājs *kā*, bet virsteikumu ievada norādāmais adverbs *tā*. Šādas konstrukcijas norāda gan uz vienas situācijas līdzību ar otru, gan uz cēloņu un seku attiecībām starp tām:

(82) *Nav grūti uzminēt: kā **Briselē sauc**, tā Rīgā atskan...*

Latviešu valodniecībā šīs konstrukcijas aprakstītas gan kā veida apstākļa palīgteikumi ar salīdzinājuma nokrāsu (Nītiņa 2013), gan kā salīdzinājuma palīgteikumi (Lepika 1962, 721–722), tomēr palīgteikuma novietojums pirms virsteikuma, korelatīvais vārdu pāris ar norādāmo adverbu, kā arī cēloņa un seku semantika norāda, ka tas varētu būt kāds korelatīvu konstrukciju paveids ar pielīdzinājuma nozīmi.

2.3. Korelatīvas salīdzinājuma konstrukcijas

Konstrukcijas ar korelatīvajiem salīdzinājuma (angl. *comparative correlative*) palīgteikumiem „pasaules valodās ir diezgan izplatītas” (Lipták 2009, 12). Šāda konstrukcija ir arī latviešu valodā. A. Kalnača un I. Lokmane (2021, 529–530) raksta, ka tās norāda uz divu situāciju salīdzinājumu un secinājumu par savstarpēji saistītu vērtību proporcionālu pieaugumu – palīgteikumam var būt stāvokļa vai cēloņsakarības nozīme, tajā tiek nosaukti apstākļi, kuros realizējas virsteikumā minētais. Formāli korelatīvo salīdzinājuma palīgteikumu ievada atkārtotā saikļa *jo – jo* pirmā daļa, otrā daļa ievada virsteikumam. Katrā salikta teikuma daļā ir apstākļa vārdi vai īpašības vārdi pārākajā pakāpē:

(83) *[...] Ģirts Ķesteris ir kā labs vīns – jo ilgāk tas gatavojas, jo izcilāks un gardāks top!*

Konstrukcijā izmantotie pārākās pakāpes adjektīvi un adverbi implicēti iekļauj gradācijas salīdzinājumu, tomēr salīdzinājuma standarts nav nosaukts un pati konstrukcija neizsaka ne līdzību, ne atšķirību starp situācijām, tāpēc neiederas iepriekš minētajās salīdzinājuma konstrukcijas grupās.

2.4. Citas reti lietotas salīdzinājuma konstrukcijas

Konstrukcijās ar *nekas cits – kā* un *kaut kas cits – nekā* salīdzināmais nav nosaukts, tā vietā tiek lietots nenoteiktais vietniekvārds *kaut kas cits*, ja vēlas norādīt, ka salīdzināmais nav tas, kas nosaukts standartā, vai *nekas cits*, ja vēlas norādīt, ka salīdzināmais neatbilst nevienam citam, izņemot standartu. Konstrukcijās ir gradācijas konstrukcijai raksturīgais standarta iezīmētājs *nekā* vai pielīdzinājuma konstrukcijai raksturīgais standarta iezīmētājs *kā*, bet to funkcija nav izteikt salīdzinājumu pēc kādas pazīmes mēra vai veida. Konstrukcijas ar *nekas cits – kā* tiek lietotas teikumos ar noliegtu predikātu un izsaka ierobežojumu, ka no noteiktā klāsta aprakstītajā situācijā der tikai formālajā standarta frāzē nosauktā parādība:

(84) *Tajos brīžos nekas cits neatliek, KĀ tikai gaidīt, kad ļaus spēlēt [..]*

Savukārt konstrukcijas ar *(kaut kas) cits – nekā* izsaka ierobežojumu, ka ir iespējama kāda cita iespēja, tikai ne standarta frāzē nosauktais:

(85) *[..] absolventi no reģionālajām augstskolām ir mācījušies kaut ko citu NEKĀ rīdzinieki.*

Abās konstrukcijās ir mazinājusies salīdzinājuma semantika, bet ir pievienojusies nosaucējfunkcija.

Konstrukcijās ar sastāvdaļām *ne vairāk, ne mazāk* salīdzinājuma formā tiek izteikts ierobežojums, ka ir domāts tieši tāds pazīmes mērs vai daudzums, kāds nosaukts standartā.

(86) *[..] šoferis nav bijis ne vairāk, ne mazāk satraukts KĀ citi līdzīgos gadījumos [..]* (LVK2022)

Tādējādi konstrukcijas nozīme atbilst vienlīdzības konstrukciju nozīmei.

Secinājumi

Rakstā iezīmēti tipoloģiskajā valodniecībā pētīto salīdzinājuma konstrukciju veidi un parādīts, kādi valodas līdzekļi šajās konstrukcijās izmantoti latviešu valodā. Visbiežāk latviešu valodā izmantotas atkarīgā locījuma salīdzinājuma partikulas konstrukcijas – salīdzināmā locījums nosaka standarta locījumu un standarta iezīmētājs ir salīdzinājuma partikula (vai saiklis). Šī tipa konstrukcija var būt realizēta gan vienkāršā, gan saliktā teikumā. Tomēr vienkāršā teikumā latviešu valodā ir vēl viena būtiska gradācijas salīdzinājuma konstrukcija – ar prievārdu *par*. Šo divu konstrukciju attīstība un paralēla pastāvēšana latviešu valodā nav sīkāk pētīta un būtu interesants pētījuma temats nākotnē.

Pielīdzinājuma un vienlīdzības konstrukcijas ir izteiktas ar salīdzinājuma partikulas (vai saikļa) konstrukciju, tikai vienlīdzības konstrukcijās parādās parametra iezīmētāji, kas norāda uz vienādu pazīmes mēru – *tikpat, tāpat, tāds pats, tik*. Tipoloģiskajā valodniecībā šķīruma pamatā izvirzītais semantiskais kritērijs, ka pielīdzinājuma konstrukcijas norāda uz vienādu veidu, bet vienlīdzības konstrukcijas – uz vienādu pazīmes mēru, latviešu valodā ir grūti nosakāms un ne vienmēr atbilst teikumā realizētajiem formālajiem rādītājiem. Saistībā ar šo abu konstrukciju realizāciju saliktā teikumā latviešu valodniecībā ierastais palīgteikumu šķīrums dažādos apstākļa un salīdzinājuma palīgteikumos arī nav īsti skaidrs, jo formālie rādītāji ir vieni un tie paši. Pēc formālajiem rādītājiem būtu iespējams nošķirt hipotētiskos pielīdzinājumus jeb hipotētiskos veida palīgteikumus no reāliem veida palīgteikumiem, tomēr salīdzinājuma palīgteikuma izpratne latviešu valodniecībā vēl būtu precizējama, ņemot vērā visas šajā rakstā minētās salīdzinājuma izteikšanas iespējas saliktā teikumā.

Salīdzinājuma konstrukcijas analīze atsevišķi tikai vienkāršā teikumā, kā tas latviešu valodniecībā pamatā darīts līdz šim, neļauj saskatīt, ka daudzās konstrukcijās semantiskā struktūra ir līdzīga. Darba autores uzskata, ka gan akadēmiskajā gramatikā, gan skolu gramatikās ir svarīgi raksturot salīdzinājuma semantisko struktūru un būtiskās sastāvdaļas un tikai pēc tam aplūkot to realizēšanās veidus vienkāršā un saliktā teikumā. Rakstā izmantotais salīdzinājuma struktūras dalījums piecos galvenajos komponentos ļauj precīzāk raksturot dažādu konstrukciju veidus atkarībā no tā, kuri komponenti konstrukcijā tiek realizēti. Tā kā konstrukciju klāsts salīdzinājuma izteikšanai ir tik plašs, to aprakstos būtu vērtīgs šķīrums gradācijas salīdzinājuma konstrukcijās un pielīdzinājuma konstrukcijās un to paveidos, norādot, kuri veidi var realizēties arī saliktā teikumā. Vienlīdzības konstrukcijas nošķiršanas kritēriji un nošķiršanas lietderība vēl jāprecizē, tomēr raksta autores uzskata, ka to var raksturot kā atsevišķu pielīdzinājuma konstrukcijas paveidu.

Pētījuma gaitā ir konstatēts, ka latviešu valodā salīdzinājuma izteikšanai tiek izmantotas arī dažādas perifēriskas konstrukcijas, kas rāda, ka salīdzinājuma izteikšanai izmantoto valodas līdzekļu daudzveidība latviešu valodā ir ļoti liela. Dažās no tām lietoti pamata konstrukcijām raksturīgie formālie rādītāji, bet atšķiras semantika, savukārt citās izmantoti atšķirīgi valodas līdzekļi, lai gan semantika joprojām izsaka līdzību vai atšķirību. Salīdzinājuma struktūras piecu galveno komponentu pieceja ļauj arī šīs konstrukcijas raksturot vienotā sistēmā ar pārējām salīdzinājuma konstrukcijām. Apkopotais materiāls ir vērtīgs pamats nākotnes latviešu valodas gramatiku un mācību līdzekļu veidotājiem.

Saīsinājumi un apzīmējumi

LVK2022	Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas korpus
LVTB	Latviešu valodas sintaktiski marķētais korpus
PARAMETRA IEZĪMĒTĀJS	parametra iezīmētājs
parametrs	parametrs
<u>salīdzināmais</u>	salīdzināmais
STANDARTA IEZĪMĒTĀJS	standarta iezīmētājs
standarts	standarts

Avoti

Levāne-Petrova, Kristīne et al. 2022. *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss* (LVK2022). CLARIN-LV digitālā bibliotēka. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/84>

Rītuma, Laura et al. 2024. *Latviešu valodas sintaktiski marķētais korpuss* (LVTB), v2.14. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/106>

Literatūra

Andersen, Paul Kent. 1983. *Word Order Typology and Comparative Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/cilt.25>

Beitiņa, Maigone. 2009. *Mūsdienu latviešu literārās valodas sintakse*. Liepāja: LiePA.

Blinkena, Aina. 2002. Īpašības vārds. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. 1. Pokrotniece, Kornēlija (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 140–242.

Blinkena, Aina. 2007. Konjunkcija (saiklis). *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. 2. Pokrotniece, Kornēlija (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 100–309.

Blinkena, Aina. 2009. *Latviešu interpunkcija*. 2., pārstrādāts izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC.

Bobaljik, Jonathan David. 2012. *Universals in Comparative Morphology: Suppletion, Superlatives, and the Structures of Words*. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9069.001.0001>

Breņķe Ieva. 2013. Partikulas. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 669–678.

Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Endzelīns Jānis, Milēnbahs, Kārlis. 1923. *Latviešu gramatika*. 2., pārstrādāts izdevums. Rīga: Valters un Rapa.

Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.

Gorshenin, Maksym. 2012. The crosslinguistics of the superlative. *Neues aus der Bremer Linguistikwerkstatt: Aktuelle Themen und Projekte*. 31. Stroh, Cornelia (ed.). Bochum: Brockmeyer, 55–160.

Haspelmath, Martin. 2017. Equative constructions in world-wide perspective. *Similative and Equative Constructions: A Cross-Linguistic Perspective*. Treis, Yvonne, Vanhove, Martine (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 9–32. <https://doi.org/10.1075/tsl.117.02has>

Haspelmath, Martin, Buchholz, Oda. 1998. Equative and similative constructions in the languages of Europe. *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*. Auwera, Johan van der (ed.). Berlin: Mouton de Gruyter, 277–334. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3596032>

Jankevics, Alfrēds. 1967. Piezīmes par salīdzinājuma partikulas *kā* lietošanu. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 3, 140–147.

Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.1075/lv.20019.kal>

Koptjevskaja-Tamm, Maria, Wälchli, Bernhard. 2001. The Circum-Baltic languages: an areal-typological approach. *The Circum-Baltic Languages*. 2. *Grammar and Typology*. Dahl, Östen, Koptjevskaja-Tamm, Maria (eds.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 615–750. <https://doi.org/10.1075/slcs.55>

- Lepika, Milda. 1962. Salikts pakārtojuma teikuma ar salīdzinājuma palīgteikumu. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. II. *Sintakse*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 720–729.
- Lipták, Anikó. 2009. The landscape of correlatives: an empirical and analytical survey. *Correlatives Cross-Linguistically*. Lipták, Anikó (ed.). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1–46. <https://doi.org/10.1075/lfab.1.02lip>
- Lokmane, Ilze. 2002. Sekundāri predikatīvs komponents kā teikuma loceklis. *Baltu filoloģija*. XI (1), 47–64.
- Lokmane, Ilze. 2013. Vienkārša teikuma formālā (strukturālā) organizācija. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 710–766.
- Miķelsone, Aina. 1982. Daži kā, nekā lietojumi. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 17, 141–146.
- Nītiņa, Daina. 1978. *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga: Zinātne.
- Nītiņa, Daina. 2007. Prepozīcija (prievārds). *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība: Nelokāmās vārdšķiras*. Pokrotiece, Kornēlija (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 31–99.
- Nītiņa, Daina. 2013. Salikts teikums. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 830–882.
- Olguín Martínéz, Jesús Francisco. 2021. Hypothetical manner constructions in world-wide perspective. *Linguistic Typology at the Crossroads*. 1(1), 6–46. <https://doi.org/10.6092/issn.2785-0943/13415>
- Ostrowski, Norbert. 2021. Old Latvian comparative constructions. *Baltu filoloģija*. XXX (1/2), 93–99. <http://doi.org/10.22364/bf>
- Ozols, Arturs. 1961. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Porīte, Tamāra, Blinkena, Aina. 1962. Salīdzinājuma konstrukcija. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. II. *Sintakse*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 377–381.
- Rause, Olita. 1997. Salīdzinājuma izteikšana kā vienkārša un salikta teikuma robežgadījums. *Baltu filoloģija*. 7, 44–50.
- Rett, Jessica. 2013. Similatives and the argument structure of verbs. *Natural Language & Linguist Theory*. 31, 1101–1137. <https://doi.org/10.1007/s11049-013-9201-0>
- Rituma, Laura. 2013. Salīdzinājuma konstrukcijas daudzuma izteikšanai ar adverbiem „vairāk” un „mazāk”. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 1 (17), 196–205.
- Rituma, Laura. 2014. Salīdzināto reāliju līdzība vai atšķirība kā salīdzinājuma konstrukcijas nozīmes pamats. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 1 (18), 223–234.
- Rituma, Laura, Saulīte, Baiba, Nešpore-Bērzkalne, Gunta. 2019. Latviešu valodas sintaktiski marķētā korpusa gramatikas modelis. *Valoda: nozīme un forma*. 10, 200–216. <https://doi.org/10.22364/vnf.10.16>
- Smiltiece Gunta. 2013. Saiklis (konjunkcija). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 641–668.
- Stassen, Leon. 1985. *Comparison and Universal Grammar*. Oxford: Basil Blackwell.
- Stassen, Leon. 2013. Comparative constructions. *The World Atlas of Language Structures Online (v2020.3)*. Dryer, Matthew S., Haspelmath, Martin (eds.). Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7385533>
- Treis, Yvonne. 2018. Comparative constructions: An introduction. *Linguistic Discovery*. 16(1), 1–26. <https://doi.org/10.1349/PS1.1537-0852.A.492>
- Ullan, Russell. 1972. Some features of basic comparative constructions. *Working Papers on Language Universals*. 9, 117–162.

Summary

The article describes comparison constructions in Latvian according to the classification used in linguistic typology – comparative, similitive, and equative constructions. In each of the types of constructions, the linguistic means used in the Latvian language, as well as components and typical markers of the construction are demonstrated. In Latvian predominate the constructions with a comparative particle – both in a simple sentence and a compound one. In a simple sentence, a construction with the preposition *par* is also used. The study has provided a conclusion that it is easy to distinguish comparative constructions, but the boundaries between similitive and equative constructions are unclear because the formal markers of these constructions in the Latvian language (*tik* ‘this/that (much)’, *tikpat* ‘as much/many as’, *tāpat* ‘in the same way’, *tāds pats* ‘the same as’) are used in both types of constructions. The article also presents less frequent constructions expressing comparison, as well as some variations of constructions in the older language.

Keywords: comparison construction; comparative construction; similitive construction; equative construction; clause of comparison; language typology.

1. pielikums. „Salīdzinājuma konstrukciju biežums „Latviešu valodas sintaktiski marķētajā korpusā””

Salīdzinājuma konstrukcijas veids	Formālie rādītāji	Daudzums LVTB		Piemēri
		Vienk. teik.	Sal. teik.	
Salīdzinājuma konstrukcijas, kas norāda uz līdzību				
Pielīdzinājuma konstrukcijas	standarta iezīmētājs <i>kā</i>	328	1	<i>Viņš bija tievs, garš un viegls kā pūciņa [..]. Dziļdomīgi klusēdams, viņš kā ēna slīdēja ap skulptūru ar uzkumpušu muguru, tievajam ķermenim saliecoties kā jautājuma zīmei.</i>
	standarta iezīmētājs <i>tā kā</i>	3	0	<i>Nekas vairs nav tā kā agrāk, Florence sev teica.</i>
	standarta iezīmētājs <i>it kā</i>	–	36	<i>Jūruna izskatījās tā, it kā būtu nokritusi no Mēness.</i>
	iezīmētāji <i>kā [..] tā</i>	–	1	<i>Nav grūti uzminēt: kā Briselē sauc, tā Rīgā atskan...</i>
	adverbs <i>līdzīgi</i> + nomens datīvā	2	–	<i>[..] viņš kustas aizvien līdzīgāk lordam Henrijam [..]</i>
	adjektīvs <i>līdzīgs</i> + nomens datīvā	13	–	<i>Lucidīvisms lielā mērā līdzīgs pārveidotam apziņas stāvoklim [..]</i>
	standarta iezīmētājs <i>līdzīgi kā</i>	10	1	<i>Līdz ar to neuzticēšanās līdzīgi kā uzticēšanās ir sabiedrībai nozīmīgs kultūras resurss. [..] kad cilvēks ar datoru sazinās mutiski, līdzīgi kā mēs sarunājamies savā starpā [..]</i>
Vienlīdzības konstrukcijas	<i>tāds pats kā; tāds pats [..] kā</i>	10	0	<i>Augšpus grāvja strauts ir tāds pats kā arvien [..] Var pat teikt, ka filosofš visu mūžu saglabā tādu pašu jutību kā bērns.</i>
	standarta iezīmētājs <i>tāpat kā</i>	34	6	<i>Tāpat kā agro viduslaiku karaļi nakts pēdējo daļu monarhs pavadīja arhibīskapa pilī. Tas ir tāpat, kā skatoties burlūka mākslinieka trikus. Valdība un pašvaldības atkal varēs mierīgi gulēt šos trīs gadus, tāpat kā gulēja septiņus!</i>
	<i>tikpat [..] kā</i>	12	1	<i>[..] viņi runā par tikpat lielu termināli kā mūsējais. Protams, es gribētu būt tikpat populārs kā Kirkorovs mūsu valstī.</i>

Salīdzinājuma konstrukcijas veids	Formālie rādītāji	Daudzums LVTB		Piemēri
		Vienk. teik.	Sal. teik.	
	<i>tik [...] kā</i>	9	5	<i>[...] es bieži redzēju eņģeļus, istabas stūrī pie griestiem, tik lielus kā strazdus [...] Tas, ka nesanāca ar pirmo reizi un tik smuki kā agrā jaunībā izsapņots [...]</i>
	<i>tik [...] cik</i>	0	7	<i>[...] ministrija uzskatīja, ka stāvoklis patiešām ir tik labs, cik to apliecināja auditori.</i>
	<i>cik [...] tik</i>	0	2	<i>[...] visi šie pētījumi nenozīmē neko, absolūti neko, jo, cik cilvēku, tik modeļu.</i>
	<i>tikpat [...] cik</i>	0	3	<i>[...] šobrīd deputāti saņem tikpat, cik jebkurš jefiņš saņem, kurš aizbraucis uz Mensfīldu [...]</i>
Konstrukcijas ar vispārinošo vārdu	<i>tāds [...] kā [...]</i>	30	–	<i>Latvijas līdzšinējā pieredze rāda, ka mūsu uzņēmumi spēj veiksmīgi sadarboties ar tādiem spēlētājiem kā Microsoft, Google, Amazon. Gribējās viņu brīdināt, ka no tādiem zaķiem kā viņa lielveikali arī pārtiek. Piemēram, brāļu draudžu vadītāji un atbalstītāji Vidzemē, vācu garīdzniecības pārstāvji, tādi kā Garlībs Merķelis, Ernsts Gliks, Ernsts Johans Bīrons [...].</i>
Konstrukcijas, kas norāda uz aptuvenību un šaubām	<i>iezīmētājs tāds kā</i>	26	–	<i>Izveidojies tāds kā apburtais aplis [...]</i>
Lomas konstrukcija	<i>standarta iezīmētājs kā</i>	222	–	<i>Departaments kā ielu koku apsaimniekotājs vērsās Apstādījumu inspekcijā [...]. Kā piemiņu bērni saņēma CD ar bildēm [...]. Iemesls ir vienkāršs: viņa kā sieviete vēl nav tik nobriedusi, lai varētu izšķirties, kurš tad ir tas "īstais".</i>
Salīdzinājuma konstrukcijas, kas norāda uz atšķirību				
Gradācijas salīdzinājuma konstrukcijas	<i>pazīmes iezīmētājs -āk- + nekā/kā</i>	100	15	<i>[...] mēs pratām savus trumpjus izmantot labāk nekā pretinieki [...] Šajā turnīrā, pārstāvēt savu valsti, esmu vairāk satraucies, nekā spēlējot individuālajos turnīros.</i>
	<i>pazīmes iezīmētājs -āk- + par</i>	66	–	<i>[...] teniss ir krietni vienkāršāka spēle par golfu [...]</i>
	<i>pazīmes iezīmētājs -āk- + salīdzinājumā ar</i>	5	–	<i>[...] akcīzes nodokļa likme par šādu degvielas maisījumu ir mazāka salīdzinājumā ar pamatlīkmi.</i>

Salīdzinājuma konstrukcijas veids	Formālie rādītāji	Daudzums LVTB		Piemēri
		Vienk. teik.	Sal. teik.	
	pazīmes iezīmētājs -āk- + salīdzinot ar	3	–	[..] kas ir par 3% mazāk, salīdzinot ar analoģu periodu pērn.
Konstrukcijas vērtējuma izteikšanai	labāk/drīzāk [..] nekā [..]	5	0	Es drīzāk izjutu nekā redzēju, ka meitene sāpēs savieejas.
Konstrukcijas daudzuma izteikšanai	vairāk nekā/kā	76	–	Būvdarbi šī gada remontdarbu sezonā notiks vairāk nekā 100 objektos [..]
	ne vairāk kā	5	–	[..] šie iedzīvotāji iztieks ar ne vairāk kā 74 latiem mēnesī [..]
	mazāk nekā/kā	2	–	Mazāk nekā puse aptaujāto (42%) vēlētos [..]
	ne mazāk kā	3	–	Trīs Satversmes tiesas tiesnešus apstiprina pēc ne mazāk kā desmit Saeimas deputātu priekšlikuma [..].
Salīdzinājuma konstrukcijas ar ierobežojuma nozīmi	ne vairāk, ne mazāk kā	0	–	–
	(nekas) cits kā	4	–	[..] dažreiz mēs nedarām neko citu kā tikai braucam automašīnā [..]
Konstrukcijas, kas norāda uz pazīmes pārmēru	vairāk nekā/kā	1	–	[..] reklāma mūsdienās ir vairāk kā profesionāla [..]
Konstrukcijas, kas uzsver atšķirību	citāds/citādi/citādāks/citādāk nekā	2	–	Tagad viņi citādi nekā agrāk, manā laikā.
	(kaut) kas cits nekā	2	–	[..] absolventi no reģionālajām augstskolām ir mācījušies kaut ko citu nekā rīdzinieki un otrādi.
Vispārākās pakāpes konstrukcijas				
	vispārākās pakāpes rādītāji vis- un -āk- un prievārda konstrukcija ar no	1	–	No šīm četrām plēsēju sugām tieši brūnais lācis ir vissastopamākais [..]
	vispārākās pakāpes rādītāji vis- un -āk- un prievārda konstrukcija ar starp	0	–	–

Salīdzinājuma konstrukcijas veids	Formālie rādītāji	Daudzums LVTB		Piemēri
		Vienk. teik.	Sal. teik.	
	vispārākās pakāpes rādītāji <i>pats</i> un <i>-āk-</i> un prievārda konstrukcija ar <i>no</i>	1	–	<i>Pati lielākā no tām bija izmērā 1 × 2 metri.</i>
	vispārākās pakāpes rādītāji <i>pats</i> un <i>-āk-</i> un prievārda konstrukcija ar <i>starp</i>	0	–	–
	pārākās pakāpes rādītājs <i>-āk-</i> un prievārda konstrukcija ar <i>no</i>	4	–	<i>[..] pat sīkākais no tiem spēj salauzt vissarežģītāko aparātu.</i>
	pārākās pakāpes rādītājs <i>-āk-</i> un prievārda konstrukcija ar <i>starp</i>	1	–	<i>Latvijā tas ir 8 skolēni klasē un ir zemākais rādītājs starp vienpadsmit Eiropas valstīm [..].</i>
Citas salīdzinājuma konstrukcijas				
Korelatīvās salīdzinājuma konstrukcijas	<i>jo [..] jo</i>	0	22	<i>Jo vairāk cilvēks steidzas, jo ātrāk skrien laiks.</i>
KOPĀ		980	100	

Rakstam ir Creative Commons Attiecinājuma 4.0 Starptautiskā licence (CC BY 4.0) /

This article is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)